

CONCEPTUL SOCIAL *RUȘINE* REFLECTAT ÎN TABLOUL LINGVISTIC AL LUMII RUSE

Viorica LIFARI

Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat: Studiul lingvistic al emoțiilor este o temă discutată pe larg în lingvistica contemporană. Mai mult, cercetările în acest domeniu se elaborează în plan intercultural și interdisciplinar, fapt care oferă acestor investigații o profunzime și o obiectivitate.

Lucrarea de față pune în discuție conceptele sociale și personale *rușine* și *bunul-simț* reflectate în tabloul lingvistic al lumii ruse. Ca bază metodologică e folosită abordarea antropocentrică, metoda analizei semice și a scenariului cognitiv-prototipic (descriș de limbajul semantic natural). Materialul analizat e compus din aforisme, ce includ lexemele *стыд* și *совесть*, autori ale cărora sunt scriitorii ruși clasici și contemporani.

Cuvinte-cheie: *bunul-simț, concept social, paradigma antropocentrică, rușine, tabloul lingvistic al lumii ruse.*

Abstract: The linguistic study of emotion categories is a largely discussed topic in contemporary linguistics. Moreover the conducted researches are carried out interculturally and interdisciplinarily, fact which gives these studies a depth and an objectivity.

The given paper discusses the social and personal concepts of shame and common sense in the Russian world picture. The methods of investigation used are the anthropocentric one, the semic method and that of the cognitive scenario (described by means of the Natural Semantic Metalanguage). The examples under analysis include aphorisms that contain the lexemes *стыд* and *совесть* and are written by the Russian classical and modern writers.

Keywords: *the anthropocentric paradigm, common sense, a social concept, shame, the Russian world picture.*

Lucrarea de față este consacrată conceptului social *стыд* (*rușine*) reflectat în tabloul național al lumii ruse și se bazează pe exemple de aforisme elaborate de scriitorii ruși moderni și clasici; aforisme ce includ în componența lor lexemele *стыд* (*rușine*) și *совесть* (*bunul-simț*).

Lingvistica modernă se axează pe paradigma antropocentrică care include astfel de noțiuni, precum tabloul lingvistic al lumii, mentalitate, conștiința națională etc. Tabloul lingvistic al lumii fixează ideile indivizilor unui popor despre realitatea pe care o trăiesc la o etapă de dezvoltare, însă acesta nu ne oferă o descriere amplă ce există în conștiința național-umană [1].

Categoria etică *стыд* (*rușine*) în cercetările moderne este studiată ca o manifestare inițială a educației moral-spirituale, care apare în formă de muștrări de conștiință în cazul necorespunderii comportamentului individului în prezența altora. Simțul de *rușine* apare de fiecare dată, în situația, în care un individ își dă

seama că nu are drept moral de a fi apreciat la nivel moral-spiritual sau de a fi respectat. Individul care este obiectul *rușinii* se simte evaluat; puterile și abilitățile acestuia sunt paralizate de acest simț. Imaginea menționată este bine descrisă în expresia din limba rusă: *Пасть в глазах окружающих – одна из самых больших морально-психологических бед.*

Studiul lingvistic al unui concept începe de la definiția lexemului care îl redă, iar în procesul de înțelegere a sensului cuvântului ajungem la esența imagini lingvistice a lumii care reflectă cultura pe care o reprezintă [2].

Studiind definiția lexemului *стыд* (rușine) în dicționarul rus [3, 766] observăm sensul *unui simț profund de jenă de la gândul unei acțiuni indecente sau a unei vinovății*, astfel conceptul simțului de *rușine* în limba rusă asociindu-se cu o emoție sau emoții negative. În literatura artistică din secolele XVIII-XIX acest concept se asociază și cu emoția de *frică*, iar trăirea acestui sentiment e comparată cu durerea sau chinul [2, 7].

Atât în literatura de specialitate, cât și în cea artistică conceptul *стыд* (*rușine*) în rusă indică o manifestare fiziologică a individului care simte *rușine*. De fapt, acest sentiment apare în imaginea *obrajilor rumeni* sau *roșii* ai individului ce a încălcat norma de conduită a societății, dar mai des se reflectă în culoarea *roșie* sau se redă cu ajutorul lexemului *culoare*, precum *краснеть от стыда* sau *яркая краска стыда, темная краска стыда* [2, 7], ceea ce indică înfierbântarea organismului.

Însă observăm și reacții adverse ale organismului asociate cu simțul de *rușine*, atunci când acest sentiment uman, ca manifestare fiziologică, e însoțit și de un sentiment de *frică*. În acest context Iu. Râjenkova et al., citând-o pe savanta N. Arutiunova, menționează că lexemul *стыд* (*rușine*) din limba rusă are legătură cu **studь*, **styдь* care semnifică *frig*. Inițial sensul lexemului *стыд* era *abilitatea de a cauza muștrări de conștiință și simțul de frică* [Apud: 1, 1]. Actualmente acest lexem cumulează și semul [+regulator al comportamentului uman] în societate. Savantul Iu. Lotman consideră că *rușinea* este un regulator al comportamentului uman în societate și din cele mai vechi timpuri servește în calitate de instrument al interdicției culturale [4]. Însă o idee de valoare, după părerea noastră, propusă de profesorul N. Arutiunova, este legătura evaluării sensului lexemului *стыд* cu dezvoltarea societății și trecerea acestei valori din una personală în cea socială, mai cu seamă anume trecerea valorii de *rușine* legată de interzicerile de natură animală a unui individ la cele de natură socială a cauzat separarea sensului lexemului *стыд* de semele cu sensul de *страх, угрызение совести, боязнь, почитание, уважение* (*frică, muștrare de conștiință, venerare, respect*, tradus de V. Lifari) [Apud: 1, 1].

Deseori în discuțiile despre conceptul *стыд* (*rușine*) în limba și cultura rusă se face referință și la conceptul *bunului-simț* (*совесть*). Astfel, dacă *rușinea* este un concept emotiv și se manifestă la nivel fiziologic în funcție de temperamentul individului purtător al acestei emoții, *bunul-simț* ține de rațiune și conștiință. Însă

există o legătură între aceste două concepte, și anume: conștiința umană. În Emil Cioran *Hermeneutica emoțiilor și modelarea estetică a filosofiei* de Constantin Aslan autorul explică procedura cognitivă de percepere a lumii de către un individ: „Modul în care ne sunt date obiectele ca fapte de conștiință nu aparține obiectelor, ci conștiinței noastre interne de oameni individuali. Obiectele sunt în funcție de felul în care este poziționată conștiința față de ele, iar trăirea urmează aceste poziționări.” [5, 46]

Deci conștiința umană este baza de percepere și regulare a informației și a comportamentului individului, iar emoția sau trăsătura de caracter apare ca rezultat al procesului cognitiv declanșat și e în strânsă legătură cu cauzatorul său.

Nae Ionescu susține că *bunul-simț* este aptitudinea naturală a omului de a judeca bine și de a distinge adevărul de fals, pentru care sensibilitatea și gândirea alcătuiesc un tot viu, indisociabil în trăirea vieții individuale și colective [5, 44].

Din lucrarea Kristinei Fábíán, care în postură de doctorand a studiat conceptul *совесть* (*bunul-simț*) în limba rusă, putem urmări etimologia acestui lexem care provine de la rădăcina Indoeuropeană comună *ведать* (*a ști, a cunoaște*). De asemenea studiul etimologic al conceptului *совесть* (*bunul-simț*) ne permite să concluzionăm că acesta e în strânsă legătură cu conceptul *conștiință* și cu noțiunile de moralitate, comportament uman și cu societatea în care trăim. Astfel, ca rezultat, metafora conceptuală ce redă conceptul *совесть* în limba rusă e *bunul-simț ca o ființă, ce posedă capacități umane* [6].

În abordările antropocentrice ale anumitor concepte la nivel național sau intercultural, dacă acestea sunt legate de trăiri sufletești sau raționale, savanții discută despre localizarea lor în interiorul sau pe exteriorul corpului omenesc, acest fapt cauzând apariția expresiilor somatice ce includ un lexem care denumește o parte a corpului, fie concret sau abstract: *И стыдно стало грезы / Тут сердцу моему; Из сердца выну черный стыд; Душа полна стыда и страха / Влачитя в прахе и крови* [2, 9].

După cum vedem, conceptul rușine în rusă se localizează în *inimă, suflet și sânge*, două fiind organe concrete, iar *sufletul* fiind o substanță abstractă.

În cultura rusă conceptul *rușine* are și aspect de gen. *Rușinea* e asociată mai mult cu *femeia, domnișoara* și, mai puțin, cu bărbatul. Această mentalitate vine din religie și din normele societății din secolul XIX.

În urma unei sinteze a literaturii de specialitate, concluzionăm că la nivel de cultură conceptele *стыд* și *совесть* din rusă se studiază pe larg. Metodele preponderent utilizate sunt cea antropocentrică, semică și descriptivă. Totodată, studiile contemporane nu se limitează doar la un singur domeniu, însă îmbină cu iscusință elemente de lingvistică, filosofie, culturologie, sociologie și psihologie.

În cele ce urmează ne propunem o analiză semantică a scenariilor cognitiv-prototipice exprimate în micrositații redade de aforisme ce includ lexemele *стыд* și *совесть* în limba rusă.

Corpusul analizat include 105 exemple care au fost împărțite în 30 de categorii. Cele mai mari categorii includ sensul de 1) rușine și puritate (8 ex.), oamenii cu și fără simț (13 ex.), bunul-simț și negocierea (banii) (5ex.), rușinea și dragostea (5 ex.), rușinea și bunul-simț ca o normă în societate (22 ex.), bunul-simț și conștiința/ intuiția (5 ex.), simbolul și rușinea (4 ex.), iar celelalte categorii fiind rușinea și sufletul (2 ex.), bunul-simț și alcoolul (2 ex.), rușinea ca o emoție negativă (2 ex.), muștrarea de conștiință și vinovăția (3 ex.), rușinea și memoria (4 ex.), rușinea și furia (2 ex.), câinele și rușinea (2 ex.), sărăcia / bogăția și rușinea (3 ex.), bunul-simț și limita (2 ex.), rușinea de propriul neam (2 ex.) etc.

Cea mai numeroasă categorie de aforisme are sensul de *rușine ca un instrument de regulare a comportamentului uman în societatea rusă*, fie la nivel personal sau social, bunăoară:

1) *Все мы – в динамике, и меняют нас окружающие, опыт и время. Совесть – стержень надёжности и гарант нашего "Я". (Л.С.Сухоруков) [7]*

2) *Стыд есть драгоценнейшая способность человека ставить свои поступки в соответствие с требованиями той высшей совести, которая завещана историей человечества. (Салтыков Щедрин) [8]*

3) *Самые закоренелые проходимцы и те понимают, что в стыдящемся человеке есть нечто выделяющее его из массы бездельников и глупцов. (М. Е. Салтыков-Щедрин) [9]*

4) *Ничто вернее того, что человек стыдится и чего не стыдится, не показывает ту степень нравственного совершенства, на которой он находится. (Л. Н. Толстой) [9]*

În exemplul (1) notăm lexemul *совесть* care apare cu sens de *siguranță* și *verticalitate* a unei persoane și exprimă acest concept la nivel personal, astfel observăm punerea în valoare a acestei virtuți pentru un individ rus.

În studiile de psihologie *rușinea* (*стыд* din rusă) e considerată emoție, însă repetarea acestui sentiment poate duce la faptul că individul transformă trăirile sale emoționale într-o trăsătură de caracter și atunci abilitatea individului de a simți *rușine* în anumite situații este susținută de membrii societății sau a comunității, fapt observat în exemplul (2) în care lexemul *стыд* (*rușine*) apare ca o capacitate a omului de a-și ghida acțiunile în corespondență cu istoria poporului din care vine, ceea ce exprimă conceptul *rușine* atât la nivel personal, cât și la cel social.

Încă o idee pertinentă față de conceptul *rușine* se conturează în exemplul (3) de mai sus. În acest caz individul ce posedă simțul *rușinii* sau cel *al bunului-simț* apare într-o lumină mai favorabilă decât ceilalți dintre masele populației, caracterul *jenant* al individului fiind o valoare culturală, exprimată la nivel social.

De multe ori conceptul *rușine* apare ca o bază morală a unui individ, iar gradul de moralitate este determinat de operarea acestuia cu simțul de *rușine* față de lumea din jur.

În comunitatea rusă deseori se vorbește despre oamenii cu și fără simț, mai cu seamă cei cu *rușine* sau bun-simț și cei fără de această virtute, de exemplu:

5) Бессовестного не мучит ни совесть, ни, тем более, её отсутствие (И.Герчиков)

6) Угрызения совести не каждому по зубам. (К. Кушнер)

7) Некоторые просыпаются в разное время со своей совестью. (Э. А. Севрус (Ворохов))

8) Дремлющая совесть чаще засыпает, чем просыпается. (Г. Малкин) [7]

9) Мне всю жизнь было неловко за злых людей. Почему они такие? Почему совершают поступки, за которые мне стыдно, а им нет? (Н. Андреева)

10) Запасы бесстыдства в любом человеке огромны, сколько ни копай – до дна так и не доберешься. (З. Прилепин) [10]

Aceste aforisme includ atât lexemul *совесть* (*bunul-simț*), cât și *стыд* (*rușine*) sau derivatele lui, însă ele denotă același concept de *lipsă a bunului-simț, de conștiință, de educație* a unor indivizi din societatea rusă, valori, pe care societatea nu le promovează.

În tabloul cultural al limbii ruse deseori *bunul-simț* (*совесть*) se compară cu puritatea sau curățenia, acest fapt fiind ilustrat în aforismele de mai jos:

11) Пятна на совести не выводятся. (С. Федин)

12) Считать ли чистой совестью, не бывшую в употреблении. (И. Герчиков)

13) Жалок тот, в ком совесть не чиста. (А. С. Пушкин)

14) Что делает совесть чистой? Её угрызения. (М. Генин)

15) Если совесть спит, значитона чистая. (Е. Кащеев) [7]

După cum vedem conceptul *bunul-simț* din rusă reprezintă o trăsătură de caracter obligatorie pentru un individ decent și stările de muștrări de conștiință ajută la menținerea *bunului-simț* în stare „normală” (11, 14), iar alteori *puritatea bunului-simț* ar fi un indicator al lipsei acesteea (12, 13, 15).

Rușinea și *dragostea* apar în cultura și limba rusă într-o îmbinare interesantă, mai cu seamă mulți scriitori consideră *dragostea* net superioară *rușinii*, iar alții susțin *dragostea rușinoasă*, bunăoară:

16) Не надо любви никогда стыдиться!

Пусть будет в ней хворь или невзгод безмерность (Эдуард А. Асадов) [11]

17) Самый тяжкий стыд и великое мучение - это когда не умеешь достойно защищать то, что любишь, чем жив. (М. Горький)[9]

18) Любовь благородна только тогда, когда она стыдлива. (В. А. Сухомлинский)[12]

19) Кити посмотрела на его лицо, которое было на таком близком от неё расстоянии, и долго потом, через несколько лет, этот взгляд, полный

любви, которым она тогда взглянула на него и на который он не ответил ей, мучительным стыдом резал её сердце. (Л. Н. Толстой) [12]

Conceptul dragoste, este, bineînțeles, de valoare în cultura rusă, acesta reprezintă un sentiment localizat, împreună cu conceptul de rușine, în inima individului, fapt care arată legătura acestora în mentalitatea unui individ rus.

Deseori cei lipsiți de *bunul-simț* încearcă să negocieze sau să compenseze material lipsa acestuia, manipulând interlocutorii cu fraze verbale ce redau un sens moral decent susținut în societate, bunăoară:

20) *Это сколько же нужно иметь совести, чтобы всю жизнь его торговать! (М. Генин)*

21) *Люди, лишённые совести, чаще вступают с ней в сделку. Парадокс! (М. Генин)*

22) *Если у человека есть совесть, ему, по крайней мере, есть чем торговать. (Е. Кащеев)*

23) *Совесть легче сохранить, если как следует обернуть крупными купюрами. (М. Мамчич) [7]*

24) *Такие понятия, как стыд, совесть, - это что-то неконкретное. То, что нельзя пощупать и положить в карман. А деньги можно пощупать и положить в кошелек и обменять на нужную вещь. (В. С. Токарева) [12]*

Ultimul aforism din acest șir (24) redă explicit cauza comportamentului indivizilor privați de *bunul-simț*, care e caracteristic doar indivizilor conștiinței și educați.

E bine cunoscut faptul că *bunul-simț* și *rușinea* ca virtuți ale individului sunt legate de conștiința umană, astfel scriitorii ruși încearcă să redea această idee în cel mai iscusit mod, accentuând necesitatea cultivării acestora într-o personalitate. Totodată, trebuie să accentuăm că *mustrarea de conștiință* ce apare în procesul cognitiv și educarea personalității spre atingerea conștiinței respective este o valoare foarte importantă pentru cultura poporului rus, de exemplu:

25) *Когда тебе говорят не верь своей совести, будь уверен, что тебя хотят обмануть, и не поддавайся. (Л. Н. Толстой) [13]*

26) *Стыд из-за отсутствия совести – высшая форма морального самосознания! (П. Квятковский)*

27) *Мы испытываем стыд не потому, что допустили ошибку, а потому, что наш позор видят другие. (А. Пехов)*

28) *Иногда за наши мысли нам становится так стыдно, что начинает казаться, будтооокружающие умеют их читать. (О. Городова) [12]*

În alte situații anterioare dedicate conceptului *rușine* în limbile engleză și română am observat *rușinea moldoveanului de propriul popor*, această idee se înscrie și în tabloul lingvistic rus. Exemplele propuse sunt antonime după sens, unul dintre aforisme ilustrând educația patriotismului, bunăoară:

29) *Я смотрю сейчас на этих людей и мне стыдно, что я русский. Мне стыдно, что я живу в этой великой стране. Мы гимн поём, за сердце держимся, у нас там футболисты получают миллионы. В этой стране надо всё на год остановить, ничего не строить, не платить футболистам, не снимать идиотские фильмы, а просто вылечить людей, всех бомжей, блин, пристроить. И не надо вот этой показухи: «мы – великая страна!» Мы позор вообще, мы позор планеты, когда вот такое происходит. (С. Г. Белоголовцев)*

30) *Изучение Руси со всех сторон, во всех отношениях, по мнению моему, не должно быть чуждо и постыдно русскому. (В. И. Даль)*

31) *Власть авторитетна, но не истинна. Власть делает то, что нужно, но не то, что полезно. Завтра может быть стыдно за то, что сегодня нужно. (Е.В. Антонюк) [12].*

Conceptul *ruşine* este des asociat cu simbolul. Am menţionat anterior legătura conceptului de *bunul simţ* cu puritatea, însă de cele mai deseori ruşinea se înscrie în culoarea roşie, se asociază cu ochiul unui individ sau cu focul, mai cu seamă cu procesul de ardere, cu fierbinţeala, ce apare în rezultatul procesului cognitiv în timpul reflectării individului care simte *ruşine* asupra faptului că s-a comportat opus normei morale sau a celei sociale, de exemplu:

32) *Каждый из нас хоть раз попал в глупую ситуацию, когда сгораешь от стыда из-за острого осознания того, что всему виной собственная безалаберность, а от залившегося краской лица запросто можно раскурить сигарету. От такого не застрахован никто: ни прожжённые циники, ни прекраснодушные мечтатели. Важно другое. Знаете, что обычно делает человек, когда попадает в глупую ситуацию? Всё верно – он совершает новую глупость, усугубляя своё и без того нелепое положение. Всему виной – отсутствие возможности обдумать последствия и вполне понятное желание отыграть все назад. (П. Корнев)*

33) *Он был из тех впечатлительных людей, которые краснеют до слез от чуждой неловкости. (В. Набоков)*

34) *Краска стыда пятен не оставляет. (Б. Ю. Крутиер)*

35) *Когда ты не можешь выдержать взгляд человека, это означает, что ты либо влюблен, либо тебе за что-нибудь, перед ним стыдно. Я же не могла допустить ни того, ни другого. (О. Городова) [12]*

Astfel, studiind conceptele *ruşine* și *bunul-simţ* în cultura și limba rusă, ajungem la concluzia că acestea pot fi de natură personală și socială și se manifestă la diferiți indivizi din cultura rusă în mod diferit. Bineînțeles, din exemplele de aforisme selectate am pus în discuție doar categoriile cele mai numeroase și le-am identificat pe următoarele: 1) ruşinea ca un instrument de reglare a comportamentului în societate; 2) ruşine ca parte a conștiinței umane într-o societate; 3) ruşine și dragoste; 4) ruşinea și banii; 5) ruşinea de neamul său; 6) ruşinea și simbolul.

În urma acestui studiu am dedus cele mai importante valori ale conceptelor ruse *стыд* și *совесть* la nivel de societate și am constatat nivelul de existență a acestui concept în mentalitatea rusă sau în tabloul lingvistic al lumii ruse.

BIBLIOGRAFIE:

1. РЫЖЕНКОВА Ю., ГОФМАН Т. Концепт стыд в русской языковой картине мира // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сб. ст. по материалам X международной научно-практической конференции часть I. Новосибирск: Сибак, 2012.
2. МАЛАХОВА С. Семантическая структура концепта „стыд” в русском поэтическом дискурсе. 2008 [on-line] [цитат 21.12.2018]. Disponibil: <http://psibook.com/linguistics/semanticheskaya-struktura-kontseptya-styd-v-russkom-poeticheskom-diskurse.html>
3. ОЖЕГОВ С. Толковый словарь русского языка. М., 1961. 900с.
4. ЛОТМАН Ю. Статья по семиотике культуры и искусстве. СПб. Академический проект, 2002. - 544с.
5. ASLAN С. Emil Cioran Hermeneutica emoțiilor și modelarea estetică a filosofiei [on-line] [цитат 25.12.2018]. Disponibil: annals.ub-filosofie.ro/index.php/annals/article/view/72/61
6. ФАБИАН К. Несколько замечаний о понятии „совесть” в русском языке и культуре[on-line] [цитат 25.12.2018].Disponibil: <http://www.filologia.hu/kisebb-kozlemenyek/%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%B8-%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%B2-%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC-%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA%D0%B5-%D0%B8-%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B5.html> 21.12.2018
7. <http://aphorismos.ru/conscience/> 26.12.2018
8. http://stuki-druki.com/aforism_Stid.php 1.01.2019
9. Жемчужины-мысли.рф/цитаты/по%20разделам/Совесть,%20честь.html%20 1.01.2019
10. <http://citaty.info/tema/styd> 15.05.2018
11. http://wisdoms.one/tsitati_pro_styd.html 01.01.2019
12. <http://xn--elafnj0c.xn--plai/tema/styd/> 15.08.2018
13. <http://page-love-mir.ru/vviskazyvaniya.pro-styid-sovest-chest.html> 1.01.2019